

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О.Я. Савченко)

У статті подано огляд наукових ідей відомого українського педагога, вченого О.Я. Савченко щодо цінностей у професійній діяльності педагога. Спираючись на ідею про те, що цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли професійної діяльності педагога, вчений доповнює теорію і практику розвитку фахових цінностей педагога: наповнює новими смислами аксіологічні поняття, робить висновки щодо системоутворювального характеру цінностей у діяльності педагога. Гуманізація суспільного життя та гуманізація освіти залежать від аксіологічного фундаменту педагога.

Ключові слова: аксіологія, цінності, місія педагога, гуманізація, духовність.

© Хоружа Л.Л., 2017

Вступ. Професійна діяльність педагога концептуалізується і набуває цілісності, універсальності й одночасно унікальності залежно від прийнятих ним цінностей. Ціннісні виміри вчителя на макро- і мікрорівнях уможливають визначення ним не тільки загальнопедагогічної мети, основних підходів у реалізації професійних завдань, а й вибір конкретних навчально-виховних технологій, методів та прийомів, стилю педагогічної взаємодії. Зазначене є цілком суголосним з провідною ідеєю академіка О.Я. Савченко, яку вчений-педагог актуалізує у власних наукових роботах, а саме: учитель через освітню діяльність здатен формувати людину, прищеплювати їй соціальні та особистісні якості (Савченко О.Я., 2009, с. 4). У цьому контексті формування аксіологічних засад педагогічної діяльності вчителя має бути сучасною стратегією його професійної підготовки, її найважливішим завданням.

Мета статті: дослідити аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагога (наукові ідеї доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О.Я. Савченко).

Аналіз останніх досліджень. Реалізація на практиці цієї стратегії спонукала О.Я. Савченко визначити на теоретичному та емпіричному рівнях аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагога. Значущим внеском ученого на теоретико-методологічному рівні є аналіз наукових аксіологічних понять, що розширило і доповнило аксіологічну теорію. Існуюча полісемія наукових підходів до визначення цінностей у системі людинознавчих наук, варіативність тлумачень спонукали Олександру Яківну чітко проаналізувати їх, узагальнити інваріантні характеристики та дійти висновку про те, що цінності — це «опосередковані культурою еталони бажаного і належ-

ного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи. Цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли, духовні опори життя людини» (Савченко О.Я., 2009, с. 4). Вони належать як до сфери буття, так і до сфери нормативного у діяльності педагога, що вказує на певну спрямованість вибору. Ціннісні орієнтації здатні виводити учителя у сферу світоглядного осмислення дійсності, своїх взаємин зі світом та людьми. Разом з цим цінність, якщо вона усвідомлюється як моральна, не тільки фіксує ставлення педагога до різних суб'єктів та об'єктів професійної діяльності, а й сприймається як основа для реалізації професійних завдань, визначає характер моральних взаємин.

Учений не вважає цінності сталим утворенням, а відстежує зміни у суспільстві та вплив останніх на їх трансформацію, робить спробу спрогнозувати ці зміни у «гуманістичному образі» сучасної освіти. А саме: глобалізація, зміна технологій, демографічна криза, швидкість і частота комунікацій у різних сферах, зміна культурного середовища. І тому, на думку вченої, цінність навчатися і розвиватися упродовж життя є однією з найважливіших у аксіологічному світі педагога. Цей висновок корелюється з європейським баченням дослідниками змін, які відбуваються у світі та суспільстві (Europe 2020: Europe's growth strategy).

У своїх працях О.Я. Савченко чітко робить аксіологічні наголоси на існуванні різних груп цінностей: загальнолюдські, національні, колективні, цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсміслові, матеріальні, духовні, етнічні тощо (Савченко О.Я., 2009, с. 5). Зазначений ціннісний поділ не суперечить, а, навпаки,

розширює розуміння сутності та структури термінальних та інструментальних цінностей (за Мілтоном Рокичем) — понять, що описують різні види цінностей у моделі ціннісних орієнтацій. При цьому термінальні — це цінності більш загальні або більш важливі для людини, які визначають її самоцінність. До них належать повноцінна любов, щастя, безпека, задоволення, внутрішня гармонія, відчуття завершеності, мудрість, порядунок, комфортне життя, натхнення, свобода, дружба, краса, визнання, повага, надійна сім'я, рівність, загальний мир. Інструментальні цінності — це засоби для досягнення звичайних цілей. Як інструментальні цінності зазвичай розглядаються особистісні риси, що допомагають людині в житті: ввічливий, відповідальний, розумний, хоробрий, обдарований уявою, честолюбний, контролюючий, логічний, ніжний, чесний, корисний, здатний, чистий, здатний прощати, веселий, незалежний, слухняний, з широким кругозором.

Широта і системність наукового бачення академіка О.Я. Савченко уможливили показ взаємозв'язку і водночас особливостей термінальних та інструментальних цінностей відповідно до різних суб'єктів освітнього процесу.

Термінальні цінності в діяльності вчителя можна вважати «ціннісним компасом» у складному багатоаспектному процесі, що визначає його інструментальні цінності як регулятори взаємодії з різними суб'єктами професійної діяльності. Адже професійні цінності є цілісною і відносно стабільною сукупністю ідей, концепцій, теорій, норм, які регулюють діяльність педагога. У взаємодії учителя з дитиною О.Я. Савченко виділяє основну цінність — здатність бачити індивідуальність кожної дитини, вміння розкрити її потенціал (Савченко О.Я., 2012, с. 6). Визначення педагогом цієї аксіологічної домінанти доповнюється й такими цінностями, як:

- повага демократичних прав і свобод особистості;

- утвердження поваги до розуму, інтелектуальної праці (Савченко О.Я., 2012, с. 1);

- співпраця, співтворчість учителя з учнями (Савченко О.Я., 2011, с. 11–15).

У цьому контексті вчена, розуміючи сутність гуманістичних цінностей у шкільній освіті, зазначає, що «дитина є головною педагогічною цінністю, і педагог, здатний до її виховання, соціального захисту, збереження індивідуальності. А звідси — центрованість на ідеях: людина не засіб, а мета, тому не дитину слід пристосовувати до системи освіти, а освіту до неї» (Савченко О.Я., 2009, с. 6).

Визнання цих цінностей учителем уможливорює правильну стратегію і тактику його педагогічних дій. О.Я. Савченко звертає увагу, наприклад, на те, як учитель формулює виховні цілі на

уроці. У його цілепокладанні виховання школярів з'являються такі формулювання: «пробуджувати почуття..., виховувати вдячність, закріплювати прагнення..., заохочувати до праці...» (Савченко О.Я., 2013, с. 347). На думку науковця, досягнення вчителем будь-яких дидактичних цілей має поєднуватися з емоційним благополуччям дитини на уроці. О.Я. Савченко наголошує на тому, щоб «розумна вимогливість поєднувалася з неоціненною рисою гуманного вчителя — умінням не пропустити момент, коли дитині особливо потрібні допомога і увага» (Савченко О.Я., 2004, с. 15). Гуманні стосунки педагога з дитиною у будь-якій ситуації мають, як зазначає вчений, «утверджувати людську гідність кожного учня, здібного і нездібного, гарного і не зовсім, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя» (Савченко О.Я., 2004, с. 15).

Цінності педагога впливають і на вибір тактики педагогічної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу. Реалізуючись через моральні взаємини у різних сферах професійної діяльності педагога, вони виявляються на рівні субординаційних (вертикальних) і координаційних (горизонтальних) зв'язків. Перші більш характерні для авторитарної системи освіти і характеризують взаємини керівника й підлеглих, вчителя і учнів. Олександра Яківна у власних наукових доробках переконує, що демократизація та гуманізація, реалізація особистісно зорієнтованої парадигми освіти робить пріоритетними координаційні відносини, для яких притаманні співробітництво, партнерство, взаємодопомога, моральна справедливість, повага особистості. У цьому контексті вона звертається до праць педагогів минулого та сучасності, які сповідували гуманну педагогіку: Я. Корчака, В.О. Сухомлинського, Ш.О. Амонашвілі. Саме це уможливило розкриття О.Я. Савченко особливостей реалізації вчителем ідей гуманної педагогіки на практиці. Цьому присвячено розділ книги «Виховний потенціал початкової освіти», який називається «Гуманізація педагогічної взаємодії».

Олександра Яківна приділяє надзвичайно велику увагу виховній та світоглядній місії педагога. Адже роки навчання дитини у початкових класах — «величезне родюче поле, на якому ми, дорослі, висіваємо зерна чеснот громадянина» (Савченко О.Я., 2013, с. 346). Тому педагогу слід самому мати громадянські цінності задля прищеплення подібних у дітей. Серед таких інструментальних цінностей О.Я. Савченко визначає: «любов до рідного краю — села, міста, країни, працелюбність, відповідальність, шанобливе ставлення до старших, уміння жити в колективі, бути добрим, турботливим, обережати все живе...» (Савченко О.Я., 2013, с. 346).

Актуалізація вченим-педагогом проблеми аксіологічного розвитку вчителя не є само-

ціллю — вона корелюється усім змістом підручників із літературного читання, які підготовлені О.Я. Савченко для початкової школи. Науковець, ретельно добираючи літературний матеріал для «Читанок», концентрує увагу не лише на доборі «креативно-виразних» літературних творів (віршах-діалогах, небилицях-небувалицях, віршах-безконечниках, віршах-загадках, притчах тощо), а й визначає їх морально-ціннісну сутність.

Отже, зважаючи на те, що аксіологічний потенціал педагога дає змогу наповнити його професійну діяльність новими смислами та надати їй людинотворчий характер, О.Я. Савченко розмірковує над процесом формування цінностей учителя. У професійній підготовці педагога це може відбуватися завдяки посиленню культурологічної спрямованості змісту, методик освіти, «окультурення» середовища. «Підвищення культури і самоцінності особистості», духовне середовище, на думку вченого, є основним підґрунтям формування професійних цінностей педагога (Савченко О.Я., 2009, с. 8). О.Я. Савченко розглядає культуру як «здатність створювати нове» (Савченко О.Я., 2009, с. 27), а духовність — як внутрішній світ людини, її самосвідомість та діяльність. Учений зазначає, що на засадах духовно-моральних цінностей відбувається консолідація взаємин усіх суб'єктів педагогічного процесу. Таким чином, з одного боку, формування професійної поведінки учителя відбувається в умовах дотримання деонтологічних професійних норм, вимог та правил, а з іншого — він сам є об'єктом ціннісних трансформацій, які від-

буваються у суспільстві, а тому процес ціннісного вдосконалення педагога є неперервним.

Надзвичайно велике значення для ефективної діяльності педагога в культурологічному контексті має толерантність. Адже це — «прийняття і правильне розуміння різноманітності культур нашого світу, форм самовияву і способів виявлення людської індивідуальності» (Савченко О.Я., 2009, с. 14). Саме толерантність як чеснота уможливує безконфліктну поведінку педагога з усіма суб'єктами освітнього процесу.

Висновки. Таким чином, ціннісна проблематика у сучасних умовах розвитку освіти і суспільства є однією з центральних у дослідницькій парадигмі наук про людину, суспільство і культуру. Адже аксіологічний початок особистості може не тільки розглядатися як базальне, але і як механізм, що регулює і спрямовує поведінку та діяльність педагога, сприяє якісному вирішенню актуальних проблем соціального життя й освітньої сфери. Зважаючи на те, що розвиток професійних цінностей сучасного педагога — це складний, багатофакторний та змінний процес, явище, від якого залежить «гуманізація суспільного життя та гуманізація освіти» (Савченко О.Я., 2013, с. 25), його слід постійно вивчати, визначати позитивні та негативні тенденції розвитку. Дослідження у цій царині академіка О.Я. Савченко є науковим, методологічним і практичним підґрунтям. Аналіз ідей автора дає змогу зрозуміти усю багатогранну ціннісну професійно-особистісну палітру педагога, системоутворювальний характер аксіологічних орієнтирів у його діяльності.

ДЖЕРЕЛА

1. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : посіб. для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я. Савченко. — 2-ге вид., доповн., переробл. — К. : Богданова А.М., 2009. — 226 с.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для вищих навч. закл. / О.Я. Савченко. — 2-ге вид. — К. : Грамота, 2013. — 504 с.
3. Савченко О.Я. Особистісно орієнтоване спілкування // Навчання і виховання учнів 3 класу : метод. посіб. для вчителів / упор. О.Я. Савченко. — К. : Вид-во «Початкова школа», 2004. — 512 с.
4. Савченко О.Я. Сучасний урок: суб'єктність навчання і варіативність структури / О.Я. Савченко // Початкова школа. — 2011. — № 9. — С. 11–15.
5. Савченко О.Я. Вивчення особистості молодшого школяра як передумова успішної організації його навчальної діяльності / О.Я. Савченко // Початкова школа. — 2012. — № 3. — С. 1–6.
6. Савченко О.Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О.Я. Савченко // Початкова школа. — 2012. — № 8. — С. 1–6.
7. Europe 2020: Europe's growth strategy [Електронний ресурс.]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

REFERENCES

1. *Savchenko O.Ya.* (2009). Vykhovnyi potentsial pochatkovoї shkoly: posibnyk dlia vchyteliv i metodystiv pochatkovoho navchannia [Primary School Educational Potential]. 2-he vyd., dopovn., pererobl. K., Bohdanova A.M., 226 s. (in Ukrainian).
2. *Savchenko O.Ya.* (2013). Dydaktyka pochatkovoї osvity: pidr. dlia vyshchychk navch. zakl. [Didactics of Elementary Education]. 2-he vyd. K., Hramota, 504 s. (in Ukrainian).
3. *Savchenko O.Ya.* (2004). Osobystisno oriientovane spilkuvannia. Navchannia i vykhovannia uchniv 3 klasu : metod. posib. dlia vchyteliv [Personally-Oriented Communication]. Upor. O.Ya. Savchenko. K., Vyd-vo «Pochatkova shkola», 512 s. (in Ukrainian).
4. *Savchenko O.Ya.* (2011). Suchasnyi urok: subiektnist navchannia i variatyvnist struktury [Modern Lesson: Subject Learning and Variability of the Structure]. *Pochatkova shkola*, 9, 11–15. (in Ukrainian).
5. *Savchenko O.Ya.* (2012). Vyvchennia osobystosti molodshoho shkoliara yak peredumova uspishnoi orhanizatsii yoho navchalnoi diialnosti [Studying Junior Student's Personality as Prerequisite for Successful Organization of His Educational Activities]. *Pochatkova shkola*, 3, 1–6 (in Ukrainian).
6. *Savchenko O.Ya.* (2012). Kompetentnisna spriamovanist novykh navchalnykh prohram dlia pochatkovoї shkoly [Competency Orientation of New Curricula for Elementary School]. *Pochatkova shkola*, 8, 1–6 (in Ukrainian).
7. Europe 2020 Strategy (in English).
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Хоружая Л.Л.

**АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГА
(научные идеи доктора педагогических наук, профессора,
академика АПН Украины А.Я. Савченко)**

В статье дается обзор научных идей известного украинского педагога, ученого О.Я. Савченко относительно ценностей в профессиональной деятельности педагога. Опираясь на идею о том, что ценности характеризуют социально и личностно значимые смыслы профессиональной деятельности педагога, ученый дополняет теорию и практику развития профессиональных ценностей педагога: наполняет новыми смыслами аксиологические понятия, делает выводы относительно системообразующего характера ценностей в деятельности педагога. Гуманизация общественной жизни и гуманизация образования зависят от аксиологического фундамента педагога.

Ключевые слова: аксиология, ценности, миссия педагога, гуманизация, духовность.

Liudmyla Khoruzha

ACCIOLOGICAL PROFESSIONAL PREPARATION GUIDELINES FOR PEDAGOGUE

The article gives an overview of the scientific ideas of the famous Ukrainian teacher, scientist O. Ya. Savchenko on values in the professional activity of the teacher. Relying on the idea that values characterize socially and personally meaningful meanings of the professional activity of the teacher, the scientist complements the theory and practice of developing professional values of the teacher: fills with new meanings axiological concepts, makes conclusions about the system-forming nature of values in the activities of the teacher. Humanization of social life and the humanization of education depend on the axiological foundation of the teacher.

Key words: axiology, values, mission of teacher, humanization, spirituality.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017

Прийнято до друку 01.09.2017